

**BİR SOSYAL POLİTİKA VE SİYASAL MEŞRUIYET
ARACI OLARAK ‘HAYIRSEVERLİK’:
TÜRKİYE’DE SİVİL YARDIM ORGANİZASYONLARININ
POLİTİK EKONOMİSİ VE SİYASAL İŞLEVİ**

A. Vedat Koçal
Dicle Üniversitesi

Özet: Küreselleşen Yeni-Sağ’ın sosyal refah devletini tasfiyeye girişmesiyle, özellikle işçi sınıfının sosyo-ekonomik hak ve güvencelerinin yasal hak kategorisinden çıkarılmaya başlanması, başta yoksullaşma olmak üzere, toplumsal gerilim yaratan sosyo-ekonomik sorunlar üretmektedir.

Bu sorunların çözümü için, kaynağını İslâm inancından alan *hayırseverlik* erdemine dayalı geleneksel sosyal yardımlaşma kültürü, muhafazakâr ideolojinin cemaat merkezli toplumsal örgüsü eliyle ve *din kardeşliği* söylemiyle devreye sokulmuştur. Özetle, dinsel inanç, yeni-liberal yapılanmada sosyal politikanın yerini almıştır.

Bu çalışma, muhafazakârlığın liberal dönüşümü bağlamında, AK Parti iktidarının meşruiyet kaynaklarından biri olarak İslâmî kimlikli sosyal dayanışma olgusunu incelemek amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Küreselleşme, Sosyal Politika, Muhafazakârlık, Meşruiyet, AK Parti.

Abstract: With the liquidation of the social welfare state by globalizing New-Right, especially bringing socio-economic rights and guarantees of the working class out of the category of legal rights produces some socio-economic problems, particularly impoverishment, which create social tensions.

In this situation, the virtue of *charity* based on the traditional culture of social solidarity whose source is Islamic religion and faith, has been activated by the social network of the community of conservative ideology, to solve these problems. Briefly, religious belief has taken place of the social policy, in the neoliberal restructuring.

This study is prepared to examine the phenomenon of social solidarity of Islamic identity in the context of the liberal transformation of conservatism, as one of the sources of legitimacy of the Justice and Development Party’s (JDP-AK Party) power.

Keywords: Globalization, Social Policy, Conservatism, Legitimacy, JDP.

GİRİŞ

Bu çalışmada, Türkiye’de, son yıllarda yükselen bir toplumsal etkinlik olan sivil yardımlaşma kampanyaları ve kuruluşları, liberalizmin üçüncü küresel yayılım sürecinde kamu iktisadî ve sosyal politikalarının daralması ile ilişkilendirilerek ele alınmış, sivil toplumun kendiliğinden insiyatifi olmaktan çok, sosyal devletin ve reformların yerine ikâme edilmiş bir devlet-hükûmet politikası olarak değerlendirilmiştir. Gramscian anlamda rızanın örgütlenebilmesinin yolu, egemen ve bağımlı sınıflar arasındaki eşitsizliklerin ve hakim sınıf çıkarlarının ortak evrensel ve alternatifsiz olarak sunulmasıdır. Bu bağlamda bir devlet/toplum ilişkisi olarak sosyal politikayı değerlendirecek olursak, sosyal politika, Gramscian anlamda entegral devlet amacına ulaşma aracı olarak değerlendirilebilir (Çelik, 2011: 2). Böylece, dinsel inanç merkezli bir sosyal politika, taşrada egemenleşme sürecindeki kapitalizmin ürettiği çelişkilerin muhafazakâr niteliği ağır basan sivil toplum tarafından içselleştirilmesi bakımından da önemli bir politik ‘rıza’ kaynağı işlevi görmektedir. Tüm dünyada, özellikle son yıllarda, yoksulluğu ve yoksulluktan kaynaklanan sorunları kalıcı olarak çözmek yerine, insanları yardım yaparak yoksulluğa alıştırmaya ve kişi ve kuruluşlara bağımlı hale getirme uygulamalarının yaygınlaştığı görülmektedir. Olağan dönemlerde yoksullukla mücadele adı altında ulusal ölçekte örgütler aracılığıyla yapılan yardımların savaş, deprem, kasırga, tsunami gibi olağanüstü dönemlerde ise devletler, uluslararası örgütler ve uluslararası şirketler aracılığıyla yapıldığı görülmektedir. Kamusal hizmetler ve sosyal devletin geri plana itilmesi nedeniyle doğan boşluk kurumsal hayırseverlik faaliyetleriyle doldurulmaktadır (Çelik, 2010). Bu görüşe göre hayırseverlik faaliyetleri, yurttaşlık ve hak temeline dayanan sosyal devlet faaliyetlerinin yerine oturtulmakta ve yoksulların yoksulluklarını kabullenmelerini sağlamaktadır (Akyıldız, 2010: 1265).

212

I. KURAMSAL ÇERÇEVE VE YÖNTEM

Sanat eleştirmeni ve ressam *John Berger* (1926)’in, “*düşündüklerimiz ya da inandıklarımız nesnelere görüşümüzü etkiler*” diyerek ifade ettiği, kavramsal niteliğine ve adına ise *Thomas Kuhn* (1922-1996) tarafından kavuşturulan, en basit tanımı ile nesnel olguyu çözümlemede izlenen kişisel düşünme biçimini, yani araştırmacının öznel bakış açısını ifade eden ‘paradigma’, bu çalışmada, Tarihsel Maddecî-Diyalektik felsefî düşünceye dayalı Marksist kuramın tarihsel-sosyolojik görüşleri çerçevesinde belirlenmiş, bu kapsamda, ‘Politik Ekonomik Analiz’, çalışmanın araştırma yöntemi olarak benimsenmiştir. Politik Ekonomi, en basit açıklamasıyla, toplumsal ve siyasal alanın ekonomik alanla ilişkilendirilmesi, bir başka deyişle, toplumsal-siyasal olguyu açıklamak için ekonomik olayla toplumsal olay arasında neden-sonuç ilişkisi kurulmasıdır. Nitekim, ekonomi ile siyaset arasında altyapı-üstyapı, bir başka deyişle neden-sonuç ilişkisi olduğu, modern ekonomi-politik bilimiyle, özellikle Marksist literatürle gösterilmiş bulunmaktadır. Özetle,

siyaset, pratikte iktisadî üretim biçimlerinin ve ilişkilerinin yeniden üretimi anlamına gelmekte, böylece, bir toplumsal kurum olarak da iktisadî düzenin siyasî dille ve araçlarla ifadesi olmaktadır (Koçal, 2013).

II. KÜRESELLEŞMENİN ETKİLERİ BAĞLAMINDA HAYIRSEVERLİĞİN SOSYAL POLİTİKANIN YERİNİ ALIŞ KOŞULLARI

1. Yeni-Liberalizm ve Sosyal Devletin Gerilemesi

Sermaye-emek ilişkilerinin sınıfsal çelişki gerçekliğinden soyutlanarak dinsel inanca dayalı kültürel bir söylemle yeniden yapılandırılması, böylece, sivil toplumcu bir sosyal politika anlayışıyla sendikalizmin tasfiye edilerek emeğin sosyal ve ekonomik haklarının kamu güvencesinden çıkarılmaya girişilmesi, yeni liberalizmin küresel yayılım dalgası ile ilgilidir (Akkaya, 2004). Nitekim, birçok iktisatçı tarafından küreselleşme, ulus devletlerin sosyal standartlarını azaltmaya zorlayan bir güç olarak görülmektedir (Jerger, 2002). Bu dönüşüm içinde gerileyen ideolojik ve siyasal güçler nedeniyle, ulus devlet uzun mücadeleler sonucunda kazanılan sosyal boyutlarını birer birer terk etmekte, eğitim, sağlık, konut gibi kamu hizmetleri piyasalaşırken sosyal güvenliğin bireysel güvenlik arayışına dönüşmesi istenmektedir (Koray, 2007: 24). Küreselleşen yeni ekonomi teorisi ve politikası ile, mevcut kamu işletmelerinin hızla özelleştirme ve tasfiye yoluyla elden çıkarılması, sosyal güvenlik harcamalarının azaltılarak bireysel çözümlerin yaygınlaştırılması öngörülmüş ve uygulamaya geçirilmiştir (Ener ve Demircan, 2006: 208). 1970’li yılların sonundan beri egemen hale gelen yeni liberal anlayış, işgücü piyasasının düzenlenmesi de içinde olmak üzere, devletin rolünü azaltmayı salık vermektedir (Erdut, 2004: 25).

1973 yılında petrol ihraç eden ülkelerin örgütü olan OPEC’in ham petrolün fiyatını dört kat artırması ile bir petrol krizi baş göstermiştir. Petrol fiyatları artışından kaynaklanan bunalım sonucunda devlet müdahalelerinin azaltılması ve devletin ekonomik/sosyal yaşama daha az karışacak şekilde küçültülmesi talepleri gündeme gelmiştir. Çünkü Avrupa menşeli olarak yükselen sosyal devlet anlayışı krizin nedeni olarak kabul edilerek, neo-liberal politikaların hedefi konumuna gelmiştir. Neo-liberal politika ve kurumlar sosyal devlet anlayışına karşı mücadele ederek, politikalarını hayata geçirmişlerdir. Sosyal devlet unsurlarının ortadan kaldırılmasının gerekçeleri, ülkelerin borç krizi ve çalışanların koşulları ile ilişkilendirilmiştir (Çımrın, 2009: 199-200).

Yeni liberal toplum modelinde, politik sürecin ya da devletin rolünün sınırlandırılmasındaki temel amaç, devlet karşısında piyasanın güçlendirilmesidir. Temel olarak piyasanın düzgün işlediği ve mümkün olduğu kadar toplumsal yaşamın bütün alanlarına yayılması gerektiği fikrine dayanan neo-liberalizm, küreselleşmeyi başından bu yana “devletin küçültülmesi” söylemi ile birlikte savunmaktadır. Devlete karşı piyasa fikrine dayalı bir gündemi oluşturan bu söylemin işaret ettiği devlet Keynesyen sosyal refah devletidir (Çımrın, 2009: 201; Özaydın, 2008:

167). Bununla birlikte, karşı çıkılan, devlet değil, devletin bu sosyal yanısıdır. Amaç devletin sosyal politikalarından geri çekilmesidir (Güzelsarı, 2008: 38-9). Bu kapsamda, değişimin ana unsurları, devletlerin vatandaşına sağlamakta yükümlü olduğu hizmetlerin azaltılması, bu hizmetlerin giderek özel sektörün alanı haline getirilmesidir (Topçuoğlu ve Akbaş, 2009: 177).

Neo-liberal politikaların sosyal devlete yönelttiği temel eleştiri alanı, sosyal hizmetlerdir. Çeşitli nedenlerle toplumun ortalama yaşayış düzeyinin gerisinde kalan ve bu nedenle, korunmaya, bakıma ve desteklenmeye gereksinimi olan kişilere ve gruplara devlet eliyle sunulacak sosyal hizmetlerin birer bedeli olması ve bir ölçüde gelir transferine neden olması neo-liberal düşünceyi benimseyenlerde rahatsızlık uyandırmaktadır. Hatta, (bu görüşe göre) devletin sosyal adaleti sağlama endişesiyle bazı hizmetleri ucuz veya bedavaya vermesi bedavacılığı özendirilmektedir. Yapılacak iş bellidir: Sosyal hizmetler devletin sorumluluğundan yani, merkezi ve büyük ölçekli olmaktan kurtarılmalı, daha küçük ölçekli hizmetler şeklinde yerel yönetimlere havale edilmelidir (Alptekin, 2005: 378-9).

Bu doğrultuda devleti küçültmek için kamu personelinin azaltılması, tam istihdamdan vazgeçilmesi, sözleşmeli ve esnek-zamanlı çalışma yöntemlerinin yaygınlaştırılması ve özelleştirme politikası ile kamunun yeniden yapılandırılması hedeflenmiştir (Gül, 2006: 304; Özşuca, 2003). Sonuçta, refah devleti, uygulama olarak gerilemekte ve onu oluşturan emek-devlet ve sermaye arasındaki toplumsal uzlaşmanın çöküşü, başta emek olmak üzere toplumdaki güçsüz kesimleri korumasız bırakmaktadır. Sistem, iş dünyasına sermaye birikimi için kaynak aktarımı üzerinde kurulmaktadır (Güven, 2009: 267-8). Bu modelin işleyebilmesi için Türkiye'nin de yeni bir kapitalist birikim stratejisi izlemesi ve bunun için de iç üretim maliyetlerini düşürmesi, yani ücretlerin düşük düzeylerde tutulması gerekmiştir (Gül, 2006: 282, 304).

2. Gelir Dağılımı Adaletsizliği ve Yoksullaşma

Dinsel inancın sadece Türkiye özelinde değil, küresel ölçekte liberal politikanın önemli bir ögesi ve hatta merkezi olarak yeniden yapılandırılması, 1970'lerde gelişen küresel ekonomik bunalımın olumsuz toplumsal sonuçlarıyla ilgilidir. Ekonomik açıdan Keynesyen refah devleti politikalarının başarısızlığı ve ülkeler arasında gün geçtikçe artan ekonomik ve sosyal nitelikli sorunlar, ortaya çıkan yeni sosyo-ekonomik düzeni zorda bırakacak gelişmeler olmuştur (Şenkal, 2003: 98). Küreselleşme süreciyle birlikte ulus devletleri etkileyen en önemli gelişme, yoksullukta görülen artıştır. 2002 yılı itibarıyla günde bir doların altında gelirle yaşayan kişi sayısı 1.2 milyardır. Ayrıca, 1,6 milyar insan günde 2 dolarla, hatta daha azı ile yaşamaktadır (Erdut, 2004: 23; Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 61). Her yıl yaklaşık olarak 18 milyon insan yoksulluğa bağlı sebeplerden dolayı çok erken yaşta ölmektedir. Bu rakam toplam insan ölümlerinin üçte birine eşittir. Her gün 34.000'i beş yaşın altında çocuklar olmak üzere 50.000 insan yoksulluğa bağlı se-

beplerden dolayı ölmektedir (Kabaş, 2009: 1). Küreselleşme ekonomik anlamda hızlı büyümenin önünü açarken, özellikle gelişmekte olan ülkelerin kırılabilirliğini arttırarak yoksulluk üzerindeki olumsuz etkileri de beraberinde getirmiştir. Küreselleşme süreci, özelleştirme, işten çıkarma, sendikasılaştırma, taşeronlaştırma, sosyal devleti küçültme, ücretleri düşürme, emeği koruyan araçları tasfiye etme, sosyal hakları kısıtlama gibi yöntemlerle, hem gelişmekte olan ülkelerin yoksullaştırılmasına, hem de uluslar arası sermayenin sınır tanımayan egemenliği sayesinde yoksul ülkelere zengin ülkelere kaynak aktarılmasına neden olmaktadır (Güven, 2009: 267). Böylece, küreselleşme sürecinde dış etkilere daha açık hale gelen ekonomilerde, kırılabilirliği arttırması bu süreçten en fazla yoksul kesimin zarar görmesine neden olmuştur (Yanar ve Şahbaz, 2013: 55). Bunun temel nedenlerinden biri, ‘devletin küçültülmesi’ politikaları kapsamında sosyal refah harcamalarının kısıtlanmasıdır (Gükbunar, Özdemir ve Uğur, 2008). 1950 ve 1970’li yıllarda azalan eşitsizlik, 1960 ve 1980’lerdeki politika değişiklikleri ile tekrar artış trendine girmiştir (Danışoğlu, 2008: 44). Son otuz yılda, dünyada en zengin %20’lik kesimin payının %70’ten %85’e çıktığı görülürken, en düşük gelirli %20’lik kesimin payı %23’ten %1,4’e düşmüştür (Baş, 2009: 50). Yoksulluk aynı zamanda sosyal dışlanmayı da beraberinde getirmektedir. Küreselleşmenin refah devletinin sosyal politikaları üzerindeki etkileri belirlerken işsizlik ve yoksulluk konuları önemli yer tutmaktadır (Şenkal, 2012: 52). Örneğin, Dünya Bankasının İnsanî Gelişim’den sorumlu Başkan Yardımcısı, yaptığı açıklamada 1980’lerde Latin Amerika’da, 1990’larda Asya’da yaşanan ekonomik krizlerin insanların hayatını ne kadar alt üst ettiğine dikkat çekerek “ekonomik dengelerin bozulması ve durgunluğun ortama hakim olmasıyla, yoksulların yaşama koşulları son derece bozuluyor” açıklamasını yapmıştır (Kocacık, 2001: 195). Sosyal Devlet anlayışının ve refah rejiminin değişmesiyle birlikte, sosyal devletin temelini oluşturan sosyal ve ekonomik haklar ve bu hakların en temel yararlanıcısı durumundaki toplumsal gruplardan olan yoksulların ve yoksulluğun algılanması ile yorumlanması da dönüşüme uğramaktadır (Gül, 2002: 111-2). Sonuçta, kapitalizmin eşitsiz gelişimi doğasına bağlı biçimde sınıfsal çelişkiyi yükselterek geleneksel toplumu çözme işlevi karşısında, özellikle eşitsiz gelişimin sonuçlarını daha etkili yaşayan metropol dışı merkezlerde beliren toplumsal farklılaşma, dinsel dayanışma kültürü ile karşılanmaktadır. Böylelikle, Sosyal Devletin yükümlülükleri çerçevesinde, hak temelli sosyo-ekonomik koruma ve kolektif sosyal dayanışma ve sorumluluk anlayışından, bireysel sorumluluk ve gönüllü hayırseverlik anlayışına kayılmaktadır (Gül ve Gül, 2007: 2).

3. Üretim Biçiminin ve İlişkilerinin Değişimi ve İşsizliğin Yükselişi

Küresel kapitalizmin içine girdiği durgunluğun yanı sıra, üretim teknolojilerindeki gelişimin istihdamda uzmanlaşma gereksinimi yaratan etkisiyle, yani ‘Endüstri Devrimi’nden beri süren yığınsal-vasıfsız işçi istihdamına dayalı ‘seri üretim’ modelinin ve devamında bu modelin 20. Yüzyıldaki biçimlenmesini ifade

eden tasfiyesi (Delican, 1995: 202), Schumpeter'in kavramsal adlandırmasıyla 'yaratıcı yıkım'la (Schumpeter, 1974: 83) ortaya çıkan kitlesel işsizlik dalgasının meydana getirdiği toplumsal gerilime karşı bir önlem olarak, bir başka deyişle, Marx'ın dinsel inanca yüklediği "ezilen insanın iç çekişi, kalpsiz bir dünyanın kalbi, ruhsuz dünyanın ruhu, halkın afyonu" (Marx, 1997: 191-2) işlevi gözetilerek kurgulanmıştır. Bu durum, dine yönelim etkisini sadece işçi sınıfında değil, sermaye sahibi sınıfta da aynı biçimde göstermiştir. Sermayenin küresel yayılımı içinde paradoksal olarak aynı anda gelişen durgunluk ve genişleyen rekabet ortamının baskısı altında kapitalist ekonomik girişimin temeli olan "kâr maksimizasyonu için en düşük maliyet" ilkesini daha da acımasız uygulamak zorunda kalan işveren, bir yandan da emek ücretinin düşürüldüğü veya dondurulduğu,¹ sosyal güvencenin bir kamusal-yasal hak olmaktan çıkarılmaya girişildiği bu ortamda, dinsel inancı, Weber'in kullandığı 'palto' benzetmesine (Weber, 1997: 155) uygun biçimde, işçi sınıfı ile arasındaki çelişkilerin üstünü örtmeye yarayan bir 'insanî dayanışma' erdemi ve kültürü olarak yorumlamakta ve kullanmaktadır (Özdemir, 2006:209). İş kurmanın, para kazanmanın dinî meşruiyet temeli, veren elin alan elden üstün olduğu, başkalarına muhtaç olmamanın, çalışmanın ibadet olduğu eksenli bir söylemle sağlanmaktadır (Özdemir, 2010). Buna göre, zekât kazancı temizlemekte, sadaka ve diğer hayır işleri de, zengin-fakir kutuplaşmasını azaltmaktadır (Eren, 2013: 376-7). Böylelikle, sınıf mücadelesinin ve kinin yerini, ahenk ve sevgi alır (Zaim, 1994). Bu söylem, sosyal hak kavramını reddeder ve zenginlikle yoksulluğun birlikte var olmasının kaçınılmazlığına sonuna kadar inanır. Var olan eşitsizliklerin kabulü içinde yoksul, hiçbir zorlama kabul etmeyen zengin'in hayırseverliğine emanet edilir (Buğra, 2008: 59). Sonuçta, dinsel dayanışma duygusuna temellenen sivil yardımlaşma örgütlenmeleri ve kampanyaları, bir yandan cemaat merkezli gerçekleşen sosyal sermayenin ticarileşerek yerel kapitalist kalkınmanın ve toplumsal değişimin maddî kaynağını oluşturmasını sağlarken (Demir, 2005: 877), diğer yandan da, 'hayırseverlik' kültürü aracılığı ile emek-sermaye çelişkisinde yasal kurallara dayalı sosyal güvencelerin ve sendikal hakların yerini dinsel bir çalışma etiği ve ilişkisi almaktadır (Buğra, 2004; Balcı, 2004; MÜSİAD, 2004). Böylece, cemaat içi kişisel dayanışma davranışı ve ahlâkı, kamusal bir hak olarak sendikal hakların yerine geçmektedir.

(...) patron babadır metaforunda somutlaşan işçi-işveren arasındaki paternalist ilişkiler, işçi ve işveren arasındaki çatışmacı ilişkiyi gizleyen bir yapıya işaret eder. Buna göre, işveren, çalıştırdığı işçilerin çıkarlarını en iyi biçimde temsil ettiğini düşünmektedir ve ahlakî temellere dayanan ilişkide hem işçinin hem de işverenin iktisadi bakımdan avantajlı olduğunu iddia etmektedir. İşçinin yeterince mutlu olduğunun düşünüldüğü bu ilişki formunda, sendikal haklar, kabul edilemez durumdadır (Sennett, 1992: 68-9).

Sonuçta, kapitalizmin kazanç, güç ve üstünlük olarak ortaya çıkan vahşi gü-

¹ Örneğin, AK Parti iktidarının ilk iki dönemini kapsayan 2001-2008 arasında verimlilik, yani çalışan başına üretim yüzde 45 artarken, reel ücretler yüzde on gerilemiştir (Sönmez, 2010: 270).

dülerini meşrulaştırmak için din de işin içine sokulmuştur. Din ve inançlar, vahşi kapitalizmin gayrimeşru kimliğini meşrulaştırmak için kullanılan bir amaca dönüşmüştür (Manisalı, 2006: 61). Türkiye’de olduğu gibi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gözlenen dinsel cemaatleşme-örgütlenme eğiliminin yükselişi, bu maddî temel üstünde gerçekleşmektedir. Küreselleşmenin iki ana boyutu olarak kitlesel-yatay yoksullaşma, dinsel inancın yerelleşmesi ve aşırılılaşması sonucunu doğururken, dikey zenginleşme ise liberalleşmesine neden olmaktadır. Böylece, aynı dinsel inanç temelinde oturan farklı inanç biçimleri ortaya çıkmaktadır (Koçal, 2013). Günümüzde, Türkiye’de sürdürülen ‘İslâmî Kalvinizm-protestanlaşma’ tartışmalarının kaynağı da bu eğilimdir (Koçal, 2012a: 129). Dinsel kültürde gelişen bu başkalaşım, liberal dönüşüm, tarikat-cemaat merkezli sosyal sermayenin ticarileşmesindeki yeri üzerinden Anadolu sermayesinin birikmesinde ve büyümesinde, bu yolla da Muhafazakâr Demokrasi düşüncesinin ve AK Parti’nin oluşumunda ve biçimlenmesinde en belirleyici etken ve kaynak olmuştur (Koçal, 2012b: 85-91; 2013b: 27-31).

III. YENİ LİBERAL-MUHAFAZAKÂR SOSYAL POLİTİKANIN TÜRKİYE GÖRÜNÜMÜ: HAYIRSEVERLİĞİN YÜKSELİŞİ

1970’lerin ithal ikameci sanayileşme ve birikim modeli, 1980’den itibaren yerini dışa açık büyüme, dünya ile ve özellikle AB ile ekonomik bütünleşme hedefine ve yeni liberal piyasacı uygulamalara bırakmıştır. Devletin yasal düzenlemeler ve bürokratik kurumlar aracılığıyla piyasayı düzenleme işlevi ile sınırlandırılmasına dayalı bu politikalarla, sosyal devletten yeni-liberal devlet modeline geçiş amaçlanmıştır (Özkayalar, 2007). Bu modelin işleyebilmesi için Türkiye’nin yeni bir kapitalist birikim stratejisi izlemesi ve bunun için de iç üretim maliyetlerini düşürmesi, yani ücretlerin düşük düzeylerde tutulması gerekmiştir (Gül, 2006: 282). Bu nedenledir ki, Özal’ın sosyal adalet ve sosyal güvenlik politikaları serbest piyasa sistemi içinde girişimciliğin ve bireysel tasarrufun teşvik edilmesinden ibarettir (Gül, 2006: 284; Uluç, 2014: 123; Bıdık, 2007). Küreselleşen yeni-sağın sosyal refah devletini tasfiyeye girişmesiyle birlikte özellikle işçi sınıfının sosyal güvencelerinin ve ekonomik haklarının yasal-kamusal haklar kategorisi dışına çıkarılmasına dönük istihdam politikaları, başta kitlesel yoksullaşma olmak üzere, toplumsal gerilim yaratabilecek çeşitli sosyo-ekonomik sorunlar yaratmıştır (Karakuş, 2006; Zengin, 2004). Neo-liberal politikaların ve ekonomik krizlerin birleşik etkileri ülkede gelir dağılımının bozulmasına, toplumsal kesimler arasındaki uçurumun derinleşmesine ve yoksulluğun artmasına yol açmıştır (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 68; Gürses, 2007: 60). Türkiye’de, bu sorunların kısmen çözümü için, geleneksel dayanışma ilkelerinin bireyi yoksulluk da dahil çeşitli yaşam risklerine karşı koruyacağı düşüncesi, sosyal politikanın yerine egemen kılınmış (Gündoğan, 2008: 52), bunun için de, kaynağını İslâm inancından alan ‘hayirseverlik’ erdemine dayalı geleneksel sosyal yardımlaşma kültürü, muhafazakâr ideolojinin cemaat merkezli toplumsal örgüsü eliyle ve ‘din kardeşliği’ söylemiyle devreye sokulmuştur. Nihayet, ‘cemaat’ olgusu, bu dayanışma gereksiniminin

toplumsal yaşamdaki karşılığı, örgütlenmesi olarak varlık kazanmıştır. Mardin'in deyimiyle (2003: 101) tarikatlar, sınıf ve başka türlü ayrımlar karşısında ezilenlerin sığınağı olmuştur. Örneğin, cemaat örgütlenmesi ve finansı ile açılan dersaneler, kolejler ve üniversitelerin kuruluşu, yükselen taşra burjuvazisinin çocukları için olduğu kadar, gerek bu okullarda, gerekse dışında sağlanan burs ve diğer malî eğitim destekleri ile yoksul kırsal nüfusun ihtiyaçlarına da karşılık gelmektedir. Cemaat okullarında, cemaat bursları ile okuyan yeni kuşak, Gramscian söyleyişle, muhafazakâr siyasetin 'organik aydın' tipini (Gramsci, 1985; Bağla, 1977; Yetiş, 2002: 222-5) oluşturmaktadır (Koçal, 2014c). Başta Gülen cemaati olmak üzere, çeşitli cemaatlerin örgütsel varlıklarını "Hizmet" diye adlandırmaları, bu anlamda önemli bir göstergedir. *Deniz Feneri, Kimse Yok Mu, Can Suyu, İnsan Hak ve Hürriyetleri Vakfı (İHH)* gibi belirgin dernekleşme (Akşit, 2009) ve medyatikleşme örnekleriyle (Hablemitoğlu, 2009) giderek gayri resmî cemaat örgütlenmesinin kalıplarını aşarak kamusalallaştığı gözlenen bu sivil yardım örgütlenmelerinin ulusal ve yerel ölçeklerde sayılarının gittikçe arttığı gözlenmektedir (Göçmen, 2011). Bu tür derneklerin 'Kamu yararı' kapsamına alınarak bunlara yapılan bağışların devlete ödenmesi gereken vergilerden düşülmesi uygulaması ve diğer vergi muafiyetleri bu derneklerin kısa sürede büyümelerine katkı sağlamıştır (Önür, 2009: 359). Somali, Endonezya, Filistin Burma gibi uluslararası kampanya örneklerinde gözlemlendiği üzere, yardımlaşma etkinliğinin ulusal aşmaya dönük gelişimi, sosyal sermaye birikiminin küresel boyutta işlev görebilecek düzeye ulaştığını göstermektedir.

218

Diğer yandan, bu yükselişle AK Parti'nin seçimlerde aldığı oy oranının artışı arasındaki paralel yönlü benzerlik ilişkisi, Çaylak ve Ertugay'ın (2009: 118) "AK Parti, İslâmî etiğe dayalı siyasal söylemi, Millî Görüş geleneğinden devraldığı somut yardımlaşma ve dayanışma ağı ve iktidar olmanın avantajı ile gerektiğinde kullandığı sosyal yardım kanalları ile şimdilik rakipsiz durmaktadır" biçiminde belirttikleri gibi, sivil yardımlaşma kampanyaları, yoksul kesimde maddî, varlıklı kesimde ise duygusal/ dinsel tatmin etkisinin siyasal katılıma doğrudan veya dolaylı biçimde yansımaktadır. Bu da, Tuğal'ın (2010: 16) halk tarafından bazı yerel parti yöneticilerine 'Robin Hood' dendiği yönündeki aktarımında ifadesini bulduğu gibi, AK Parti'nin seçmen onayını ve örgüt tabanını genişlettiğini ileri süren görüşlere haklılık kazandırmaktadır. AK Parti, İslâmî etiğe dayalı siyasal söylemi, Millî Görüş geleneğinden devraldığı somut yardımlaşma ve dayanışma ağı ve iktidar olmanın avantajı ile gerektiğinde kullandığı sosyal yardım kanalları ile şimdilik rakipsiz durmaktadır (Bakirezer ve Demirel, 2009a: 30; Bakirezer ve Demirel, 2009b) Toplumsalın fethinde en önemli araçsa, yaratılan sadaka devleti olarak görünüyor. İşsizliğin ve yoksulluğun hızla arttığı bir konjonktürde iktidar son derece gelişkin bir sadaka mekanizması kurmayı başarmış durumdadır (Sümer ve Yaşlı, 2010: 17). AKP hükümeti, muhtaç insanların bağımlılığını ve itaatini arttıracak muhafazakâr mekanizmalar kullanmaktadır. Bu bağlamda, AKP hükümeti, vatandaşla kurduğu oy karşılığında yardım ve destek politikası ile kliyentalist (Metin, 2011: 180-1; Gürkan, 2011: 11-2), sosyal/kolektif haklara sınırlar koyar ve itaati ön plana çıkaran yönüyle de paternalist davranmaktadır (Çelik, 2010: 68).

AKP hükümetinin emekçi sınıflarla ilgili genel politikası gelir düzeyinin yük-

seltilmesini sağlamadığı gibi sosyal hakları da sürekli geriletiyordu. Hükümet, buna karşılık, yoksullara yönelik politikalara ağırlık veriyordu. Ancak, bu konuda izlenen yol da, sürekliliği olan formel sosyal politikalar geliştirmek yerine, belediyeler ve diğer kamu kuruluşları tarafından yoksullara erzak, yiyecek, giyecek, kömür vb. dağıtımını yapılmasıydı. AKP'nin bu uygulamaları aslında Türk siyasetine hiç de yabancı olmayan hayırseverlik uygulamalarına dinsel bir boyut kazandırmaktan ibaretti. ... Bu yardımlar üzerinden parti propagandası yürütülüyor, yoksullara yardım vb. uygulamalarla kurulan "patronaj" ilişkileri partiye toplumsal taban oluşturmakta kullanılıyordu (Ataay ve Kalfa, 2009: 324-25).

Ayrıca, sivil yardımlaşma kampanyalarında toplanan nakit paranın, İslâmcı-muhafazakâr siyasetin finansmanında kullanıldığı iddiaları ve tartışmaları da geçerliliğini halen sürdürmektedir. Yugoslavya'nın dağılması sürecinde Boşnaklara yardım için toplanan paraların Refah Partisi tarafından kullanıldığına ilişkin iddiaları ve yargı süreçlerini ifade eden 'Süleyman Mercüme' olayında ve özellikle son dönemde, Almanya başta olmak üzere Avrupa'daki Türkiyeli göçmenlerden toplanan paraların AK Parti ile ilişkilendirildiği 'Deniz Feneri e.v.' davasında (Işık ve Börekçi, 2009) olduğu gibi birçok örnek, sosyal yardımlaşma söylemi ile biriktirilen sosyal sermayenin siyasetin finansmanında kullanıldığı tartışmalarını örneklendirmektedir. Sonuçta, sivil sosyal yardımlaşma politikaları, AK Parti'nin otoritesini toplum katmanlarına yaymasında kullandığı ve bu yolla siyasal meşruiyet ürettiği bir araç işlevi görmektedir (Tok ve Koçal, 2013: 91-2).

AK Parti iktidarında neo-liberal politikalar bir bir hayata geçirilirken bireyselliğe ve yardımlaşmaya da çokça vurgu yapılmıştır. Bu vurgunun ardında sosyal politika yükümlülüklerinin devletin "sırtından" alınarak hayırsever vatandaşların eline bırakılması çabası vardır çünkü sosyal yardımın devlet işi olmadığı görüşü yaygınlaştırılmıştır. Ayrıca İslâmî referanslar ve Osmanlı dönemindeki vakıfların gerçekleştirdiği kamu hizmetlerine atıflarla bu söylem kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla sadakayla sosyal hakların anlamının zaman zaman birbirine karıştığı dönemler olmuştur. Bunun bir yönü de bir süreklilik garantisi vermediği halde yoksul yardımlarının hizmet olarak lanse edilmesi sonucunda AK Parti'nin meşruiyetinin devamlılığın sağlamakta önemli bir rol oynamasıdır (Turan, 2013: 35).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sonuçta, bir toplumsal rıza aracı ve aygıtı olarak dinin siyasallaşması ve bu bağlamda, Türkiye örneğinde İslâmcılığın siyasal alandaki yükselişi, liberal kalkınma politikalarının içine girdiği bunalımla ilişkilidir (Gülalp, 2005: 46). Ekonominin getirdiği yıkımla birlikte küresel ölçekte yaşanan kutuplaşmaya karşı yükselen duygusal tepki, sistemin dışına itilen kesimlerde aşırı milliyetçilik ve Türkiye'de olduğu gibi İslâmcılık biçiminde gelişmiştir (Keyder, 2005: 41). Liberal-küçültülmüş devletin bıraktığı sosyal güvenlik boşluğu, din temelli sivil toplum etkinliği ile doldurulmaya çalışılmaktadır. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma amaçlı gerçekleşen sosyal sermaye birikimi, yerel kapitalistleşmenin maddî ve manevî kay-

naklarından birini oluşturmaktadır (Şenkal, 2005 ve 2008). Bununla birlikte, Küreselleşme sürecinde bile devletin halen gelir üretim ve dağıtım işlevi görmeyi sürdürdüğü, bu bakımdan sivil toplumun özerkleşme sürecinin tamamlanamadığı Türkiye’de, siyasal alanın ve iradenin belirleyiciliği (Koçal, 2014b), sivil sosyal yardımlaşma etkinliği üstünde de geçerliliğini korumaktadır. Dinsel dayanışma duygusu merkezli ve bu özelliği ile muhafazakâr söylemli yardımlaşma örgütlenmeleri ve kampanyaları, muhafazakâr siyasetin propaganda ve meşruiyet aracı işlevi görmekle birlikte, zaman zaman daha öteye giderek siyasetin finansman kaynaklarından biri olarak da değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda, sosyal yardımlaşma ve özellikle ulus ötesi İslâmî dayanışma duygusu, AK Parti’nin seçmen önündeki geleneksel otorite ve meşruiyet araçlarından biri olarak etkinleşmektedir (Tok ve Koçal, 2013: 91-2).²

KAYNAKÇA

Akyıldız, Fulya (2010) “Kriz, Kapitalizm ve Hayırseverlik”, *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-1* içinde, Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları.

Akkaya Rukiye (2004) “Çözülen Sosyal Devlet ve Küreselleşme Olgusu”, *Prof. Dr. Necip Kocayusufpaşaoğlu İçin Armağan* içinde, Ankara: Seçkin Yayınları.

Akşit, Bahattin (2009) “İslâmî Eğilimli Sivil Toplum Kuruluşları ve Sivil Toplum İçindeki Konumları”, Ayşen Uysal (der.), *Siyasal İslâm ve Liberalizm içinde*, İzmir: Yakın Yayınları.

Alptekin, Kâmil (2005) “Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Sosyal Devlet ve Sosyal Hizmetlerin Görünümü” H. Acar vd. (Haz.), *Küreselleşme, Sosyal Adalet ve Sosyal Hizmetler, 6. Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı Bildirileri* içinde, Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi.

Arapcıoğlu, Özge ve Metin Yıldırım (2011) “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4 (2), 60-76.

Ataay, Faruk ve Ceren Kalfa (2009) “Neoliberalizmin Krizi ve AKP’nin Yükselişi”, Nergis Mütevellioğlu ve Sinan Sönmez (Ed.), *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm* içinde, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Bağla, Lusin (1977) “Antonio Gramsci ve Aydınların Rolü Sorunu”, *Birikim*, (23).

Bakırezer, Güven ve Yücel Demirer (2009a) “AK Parti’nin Sınıf Siyaseti”, *Mülkiye*, XXX (252).

Bakırezer, Güven ve Yücel Demirer (2009b) “AK Parti’nin Sosyal Siyaseti”, İlhan Uzgel ve Bülent Duru, (der.) *AKP Kitabı, Bir Dönüşümün Bilançosu* içinde, Ankara: Phoenix Yayınevi.

² AK Parti’nin sosyal politikalarının geleneksel/dinsel yardımlaşma kültürü ile buluşmasında, Parti’nin politik kökenindeki Siyasal İslâmcı akımdan devraldığı patrimoniyal devlet anlayışının ideolojik mirasının etkisi belirleyicidir. Ne var ki, AK Parti’nin ideolojik ve politik temelleri, çalışmanın başlığı itibarıyla ve konusu bakımından bu çalışmanın sınırlarını aştığından, burada, AK Parti sosyal politikalarının dönüşümü, Küreselleşme bağlantısı ve kapitalistleşme etkeni çerçevesinin sınırlarıyla ele alınmıştır. AK Parti’nin ideolojisi, politik kökleri ve toplumsal temelleriyle ilgili olarak, yazarın editörlüğünü de yaptığı *Yeni Sağ, Küreselleşme ve Türkiye: Türkiye’nin AK Parti’li Yılları* (Tok vd., Orion, 2014) adlı kitapta yer verdiği “AK Parti’nin Siyasal Sosyolojisi” başlıklı bölüme (Koçal, 2014b) bakılabilir.

- Balcı, Yusuf (1994) “İş Hayatında İslâm İnsanı: Homo İslamicus”, Hüner Şencan (Ed.) (1994) içinde.
- Baş, Kemal (2009) “Küreselleşme ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği”, *Çukurova Üniversitesi SBE Dergisi*, (18) 1.
- Bıdık, Dinçer (2007) Türkiye’de Muhafazakârlık ve Liberalizm, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Bozdoğan, Sibel ve Reşit Kasaba (der.) (2005) *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, 3. Basım, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Buğra, Ayşe (2004) “Dini Kimlik ve Sınıf: Bir MÜSİAD ve Hak-İş Karşılaştırması”, Neşecan Balkan ve Sungur Savran (Ed.), *Sürekli Kriz Politikaları* içinde, İstanbul: Metis.
- Buğra, Ayşe (2008) *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çaylak, Adem ve Fatih Ertugay (2009) “Türkiye’de Modernleşen ‘Siyasi Sağ’ın Temel Dinamikleri Çerçevesinde AK Parti’nin (AKP) Eleştirel Analizi”, *Türkiye Günlüğü*, (96).
- Çelik, Aziz (2010) “Muhafazakâr Sosyal Politika Yönelimi, Hak Yerine Yardım-Yükümlülük Yerine Hayırseverlik”, *İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (42).
- Çelik, Coşku (2011) “Türkiye’de Sosyal Politikanın Neoliberal Bir Biçimi Olarak Yoksullukla Mücadele ve Yardım Nosyonu”, Türkiye Ekonomisinin Dinamikleri: Politika Arayışları Kongresi, Ankara, 22-23 Aralık.
- Çımrın, Füsün Kökalan (2009) “Küreselleşme, Neo-Liberalizm ve Refah Devleti İlişkisi Üzerine”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, (23).
- Danışoğlu, Çelikel Ayşe (2008) “Küreselleşmenin Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, Yıl 3, (6).
- Delican, Mustafa (1995) Sanayileşmenin Endüstri İlişkilerine Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, Ömer (2005) “Anadolu Sermayesi ya da “İslâmcı Sermaye”, Yasin Aktay (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce-İslâmcılık* içinde, Cilt 6, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ener, Meliha, Esra Demircan (2006) “Küreselleşme Sürecinde Yeni Devlet Anlayışı ve Türkiye”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, (4) 2.
- Erdut, Zeki (2004) “Liberal Ekonomi Politikaları ve Sosyal Politika”, *Çalışma ve Toplum*, (2).
- Eren, İsmail (2013) “İslâm’ın Ekonomik Yapısında İnsan Modeli: Homo Economicus ile Karşılaştırmalı bir Değerlendirme”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18 (1).
- Göçmen, İpek (2011) “Muhafazakârlık, Neoliberalizm ve Sosyal Politika: Türkiye’de Din Temelli Sosyal Yardım Organizasyonları”, *Doğu-Batı*, (58).
- Gramsci, Antonio (1985) *Aydınlar ve Toplum*, İstanbul: Alan Yayınları (çev. Vedat Günyol vd.).
- Gül, Hüseyin ve Songül Sallan Gül (2007) “Sosyal Devletten Çalışma Refahına Geçişte Sosyal Haklar ve Yoksullar”, *Amme İdaresi Dergisi*, 40 (3).
- Gül, Songül Sallan (2002) “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa”, Yasemin Özdek (Ed.), *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* içinde, Ankara: TODAİE Yayınları.
- Gül, Songül Sallan (2006) *Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazakârlık Kısılcığında Refah Devleti*, Ankara: Ebabel Yayınevi.
- Gülalp, Haldun (2005) “Türkiye’de Modernleşme Politikaları ve İslâmcı Siyaset”, Sibel Bozdoğan ve Reşit Kasaba (der.) (2005) içinde.

- Gündoğan, Naci (2008) “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele”, *Ankara Sanayi Odası Dergisi*, (Ocak/Şubat).
- Gürkan, Alper (2011) “Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Muhafazakâr Demokrat Kimliğinin Oluşumunda Sosyal Politikanın Etkileri”, *Sosyal Politika ve Çalışma Hayatı*, (1).
- Gürses, Didem “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1), (Haziran).
- Güven, Sami (2009) “Küreselleşme ve Sosyal Politika”, Sami Güven, *Sosyal Politikanın Temelleri* içinde, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Güzelsarı, Selime (2008) *Küresel Kapitalizm ve Devletin Dönüşümü*, İstanbul: Sav Yayınları.
- Hablemitoğlu, Şengül (2009) “Medyatik Hayırseverlik ve Muhafazakâr Popülizm Kiskacında “Sosyal Haklar”, *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu* içinde, 22-23 Ekim, Antalya.
- Işık, Gülcan ve Ülkü Ayşe Oğuzhan Börekçi (2009) “Siyasetçi-Medya İlişkileri Bağlamında Bir İnceleme: ‘Deniz Feneri Örneği’, *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Güz.
- Jerger, Jurgen (2002) “Globalization, Wage Setting, and the Welfare State”, *Journal of Policy Modeling*, (24).
- Kabaş, Tolga (2009) “Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları”, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Karakuş, Fatma (2006) Küreselleşme Sürecinin Sosyal Politikalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Ankara.
- Keyder, Çağlar (2005) “Türkiye’de Modernleşmenin Doğrultusu”, Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba (der.) (2005) içinde.
- Kocacık, Faruk (2001) “Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25 (2).
- Koçal, Ahmet Vedat (2012a) “Bir Hegemonya Aracı Olarak Sekülerleş(tir)me: Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Laikliğin Politik Ekonomisi”, *Akademik İncelemeler*, Laiklik Özel Sayısı, 7 (2).
- Koçal, Ahmet Vedat (2014a) “AK Parti’nin Siyasal Sosyolojisi: Türkiye’de Muhafazakâr Dönüşümün Toplumsal Temelleri”, Tok vd. (Ed.) (2014) içinde.
- Koçal, Ahmet Vedat (2014b) “Tarihsel Seyri İçinde Türkiye Muhafazakârlığının Güncel Tartışmaları: Sivil Toplum-Devlet İkiliminde İslâmcılığın Yol Ayrımına Dair İdrisyan Bir Analiz”, *III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde, İstanbul: İlmî Etüdler Derneği ve Sakarya Üniversitesi.
- Koçal, Ahmet Vedat (2014c) “Yeni Sağın Hegemonik Kuruluşu Bağlamında ‘Yeni Basın’ Odağı: Türkiye’de Güncel Basın-İktidar İlişkilerine Dair Gramscian Bir Okuma”, Tok vd. (Ed.) (2014) içinde.
- Koçal, Ahmet Vedat (2013) “İktisadın Siyasî (Ya da Siyasetin İktisadî) İfadesi Olarak Siyasal Değişme”, *II. Hayatın İçinden İktisat Sempozyumu*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 27-29 Mart.
- Koçal, Ahmet Vedat (2013) “Türkiye’de Siyasal Değişme Bağlamında Küreselleşme Sürecinde Muhafazakârlığın Dönüşümü”, *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiri Kitabı* içinde, İstanbul: İlmî Etüdler Derneği ve Uludağ Üniversitesi.

- Koçal, Ahmet Vedat (2012b) “Çevreden Merkeze Yönelim Bağlamında Türkiye’de Muhafazakârlığın Dönüşümü: Siyasal İslâmcılıktan Muhafazakâr Demokratiğe AK Parti Örneği”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, İslâmcılığın Dönüşümü Özel Sayısı, 14 (1).
- Manisalı, Erol (2006) *İslâmcı Siyaset ve Cumhuriyet*, İstanbul: Derin Yayınları.
- Mardin, Şerif (2003) *Din ve İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, Karl (1997) *Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisi*, İstanbul: Sol Yayınları (çev. Kenan Somer).
- Metin, Onur (2011) “Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi: Sosyal Yardım Alanında Yaşananlar”, *Çalışma ve Toplum*, (1).
- MÜSİAD (1994) *İş Hayatında İslâm İnsanı: İslâmî Duyarlılıkla Yönetilen Firmalarda Örgütsel Davranış Biçimleri*, İstanbul: MÜSİAD Yayınları.
- Önür, Huriye Tekin, “Türkiye’de Muhafazakâr Liberal Söylemin Yoksullukla Mücadele Açmazı: Ne Muhafazakâr, Ne Liberal”, *Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu Bildirileri* içinde.
- Özaydın, Mehmet Merve (2008) “Küresel Etkilerle Şekillenen Sosyal Politika Anlayışı Ekseninde Sosyal Politikaların Geleceğini Tartışmak”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (1).
- Özdemir, Şennur (2006) MÜSİAD: *Anadolu Sermayesinin Dönüşümü ve Türk Modernleşmenin Derinleşmesi* Ankara: Vadi Yayınları.
- Özdemir, Şennur (2010) “İslâmî Sermaye ve Sınıf: Türkiye/Konya Müsiad Örneği”, *Çalışma İlişkileri*, 1 (1).
- Özkayalar, Mustafa (2007) Refah Devletinden Düzenleyici Devlete: Üst Kurullar ve Türkiye Örneği, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özşuca, Şerife Türcan (2003) “Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik Krizi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58 (2).
- Schumpeter, Joseph A. (1974), *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*, Ankara: Varlık Yayını (çev. Tunay Akoğlu).
- Sennett, Richard (1992) *Otorite*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları (çev. Kamil Durand).
- Sönmez, Mustafa (2010) “Millî Görüş’ten Neo-Liberalizme ve Krize AKP’nin Ekonomi İcraatı: 2002-2009”, Çağdaş Sümer ve Fatih Yaşlı (der.) (2010) içinde.
- Sümer, Çağdaş ve Fatih Yaşlı (der.) (2010) *Hegemonyadan Diktatoryaya AKP ve Liberal-Muhafazakâr İttifak* içinde, Ankara: Tan Kitabevi.
- Sümer, Çağdaş ve Fatih Yaşlı (2010) “Liberal-Muhafazakâr İttifak Üzerine Notlar”, Çağdaş Sümer ve Fatih Yaşlı (der.) (2010) içinde.
- Şencan, Hüner (Ed.) (1994) *İslâm’da Çalışma İlişkileri* İstanbul: MÜSİAD Yayınları.
- Şenkal, Abdülkadir (2003) “Küreselleşme, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Sivil Toplum Örgütleri”, *Sosyal Siyaset Konferansları*, 45. Kitap içinde.
- Şenkal, Abdülkadir (2005) “Sivil Toplum ve Sosyal Sermaye: Sosyal Politikaya Dayalı Alternatif Kalkınma Modeli Arayışları”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55 (1).
- Şenkal, Abdülkadir (2006) “Sosyal Politika ve Sosyal Sermaye: Sosyal Sermayenin Sosyal Politikaya Etkileri Konusunda Bir Değerlendirme”, *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 8 (1).

- Şenkal, Abdülkadir (2008) "Sosyal Sermaye ve Bölgesel Kalkınma İlişkisi, (Max Weber'in Perspektiften Bir Değerlendirme" *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 10 (1).
- Şenkal, Abdülkadir (2012) "Sosyal Politika, Neoliberal Ekonomi Politikaları ve Ulus Devletin Ekonomi Politikası", *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 8 (2).
- Tok, Nafiz, Ahmet Vedat Koçal (2013) "Siyasal İktidarın Weberyen Otorite ve Meşruiyet Kaynakları Bakımından Bir AK Parti Analizi", *Manas Journal Of Social Studies*, 2 (8).
- Tok, Nafiz, Mehmet Özel ve Ahmet Vedat Koçal (Ed.) (2014) *Yeni Sağ, Küreselleşme ve Türkiye, Türkiye'nin AK Parti'li Yılları*, Ankara: Orion Yayınevi.
- Topçuoğlu, Reyhan Atasü, Emrah Akbaş (2009) "Küreselleşme Sürecinde Daralan Sosyal Haklar ve Türkiye'de Sosyal Hizmet Sunumunda Yaşanan Dönüşümün Kuramsal ve Politik Çerçevesi", *Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde, Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- Tuğal, Cihan (2010) *Pasif Devrim: İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Turan, Başak (2013) "AK Parti ve Yoksul Yardımları: Sosyal Hizmet mi Rıza Üretim Aracı mı?", *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3).
- Uluç, A. Vahap (2014) "Liberal-Muhafazakar Siyaset ve Turgut Özal'ın Siyasi Düşüncesi", *Yönetim Bilimleri*, 12 (23).
- Weber, Max, (1997) *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Ankara: Ayraç Yayınları (çev. Zeynep Gürata).
- Yanar, Rüstem ve Ahmet Şahbaz (2013) "Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşmenin Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkileri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8 (3).
- Yetiş, Mehmet (2002) "Gramsci ve Aydınlar", *Mülkiye*, XXVI (236).
- Zaim, Sabahattin (1994) "Ekonomik Hayatta İnsanın Tutum ve Davranışları", Hüner Şencan (Ed.) (1994) içinde.
- Zengin, Hatice Sevgi (2004) *Siyasi İktidar ve Toplumsal Hoşnutsuzluk: 2000'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Patlama Söylemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Ankara.